

О. П. Онуфрієнко,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови, літератури та культури,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ГУМАНІТАРИЗАЦІЯ ОСВІТИ ТА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕЛІТИ

Сьогодні ми визначаємо, якою має бути освіта держави Україна, бо освіта – одна із складових національного відродження. Звідси постають і засади української освіти як освіти гуманістичного спрямування, національної за змістом, духовної за наповненням і інтелектуальної за рівнем розвитку та викладанням. Адже освіта – це один із шляхів гуманізації суспільства. «Освіта, – писав відомий французький соціолог і психолог М. Хальбвакс, – це найефективніший засіб, за допомогою якого держава формує людей за своєю подібністю». Тому, особливо сьогодні, потрібно забезпечувати максимальну ефективність процесів гуманізації та гуманітаризації освіти, які тісно пов'язані між собою. Гуманізація – це, насамперед, орієнтація вищої освіти на людину, її потреби, інтереси, цінності. Гуманітаризація – забезпечення гуманістичного орієнтування і спрямованості освіти, яка забезпечуватиме формування творчого потенціалу особистості з високим духовними, моральними та інтелектуальними якостями.

Гуманістичне спрямування освіти зумовлює її людинотворчий аспект. Донедавна наша освіта орієнтувалася на уніфікування особистості, на її розчинення в заідеологізованому колективі. Тому нова за змістом і формою сучасна українська освіта має на меті формування особистості на національних засадах, що гармонійно поєднувала б духовний, інтелектуальний та фізичний розвиток.

Зрозуміло, що перебудова сьогоденної системи освіти процес тривалий і складний. Але перші кроки у напрямку реформування системи освіти вже здійснюються.

Причиною сьогоденної тотальної кризи, що охопила всі сфери життя в Україні, недостатня кількість свідомої національної еліти, яка б знаючи потреби суспільства і держави, могла б здійснювати реформування всіх сфер життя в інтересах українського народу. На жаль, саме поняття патріотизму перебувало на периферії свідомості тих, хто мав би займатися реформуванням: національна ідея, що завжди була об'єднуючим фактором для суспільства, просто усунута від загальносуспільних і державних справ.

Отже, формування національної еліти сьогодні – нагальна справа. Це має бути одним з основних завдань нашої освіти. На думку відомого українського публіциста початку ХХ ст. М. А. Славинського, еліта завжди концентрує в собі риси загальнолюдського генія, стає зосередженням загальнонародної творчості, бере участь у створенні духовно-культурних цінностей, у розвитку загальнолюдської пам'яті, національного коду спілкування, який формується на національних і вселюдських традиціях і цінностях, відповідно до гуманістичних ідеалів.

Саме еліта покликана створити і сформулювати національну ідею. І не дарма ще Е. Дюркгейм, якого вважають зачинателем соціології, зазначав: «Суспільство ґрунтується передусім на ідеї, яку воно про себе створює» [1].

Продукувати національну ідею еліта зможе лише тоді, коли ця ідея буде сприйматися нацією як втілення і вираження її власних національних почуттів, сподівань, поглядів, переконань. Адже саме національна еліта генерує і впроваджує в життя нації духовно-культурні цінності. Новий тип національної освіти повинен орієнтуватись на формування людини, причетної до всього сутнісного, що є в природі і суспільстві. Тому знання, система знань, що здобуваються, повинні бути спрямовані на формування особистості – не механічного виконавця, а «творця-дослідника», що прозирає майбутнє, випереджаючи сучасний рівень науки. Це диктується вимогою формування засобами гуманітаризованої освіти нового типу інженера-інтелектуала є високими духовно етичними

якостями. Сучасний рівень вищої освіти повинен формувати у майбутнього фахівця здатність до професійної творчості і забезпечувати його духовний рівень, що сприятиме утворенню елітної наукової інтелігенції. Сучасна вища освіта повинна знівелювати відставання між технічним зростанням нашої цивілізації та її духовним розвитком. Її метою має стати формування у нового покоління стійкого потягу до духовного самоствердження та самовдосконалення.

Звідси само освіта – найважливіший чинник формування такої особистості, освіта, що базується на вселюдських та національних духовно-культурних цінностях.

У розробленні нового типу освіти особливе значення надається циклу українознавчих дисциплін, які повинні дати знання про Україну та українство як цілісність, а це сприятиме формуванню нового покоління українців, свідомих свого місця і призначення у розбудові держави Україна.

Тут не можна обминути проблеми формування у молоді національної свідомості. Відродження національної свідомості неможливе без відродження української мови, без глибокого, наукового вивчення понад тисячолітньої історії української культури, української історії, яка зазнавала перекручень.

Тому в циклі гуманітарних дисциплін, запроваджених у вузах України, введено цикл українознавчих дисциплін, де чільне місце поряд з історією України, повинне відводитись вивченню культури української мови та української культури. Відомо, що культура – це таке явище, яке виявляє ментальність кожного народу, але це і безперервний процес людської діяльності, в якому у постійній взаємодії виступають дві іпостасі: жива і багатогранна людська діяльність, в результаті якої створюються певні культурні цінності; і ці ж цінності, загальнолюдські і національні, освоюються і використовуються в інтересах даного суспільства, народу як втілення минулої діяльності. У культурі визначаються загальнолюдські цінності, які і виступають духовними характеристиками етнічних культур. Духовні засади культури формують і особистість, бо загальнолюдські цінності, що знаходяться в ієрархічному зв'язку, окремою людиною майже не усвідомлюються, але обов'язково так чи інакше виявляються у її психіці та практичній діяльності, у її духовному житті. Досконало розвинена особистість має і розвинену духовність, у якій через національну ментальність інтегрувались загальнолюдські цінності.

Можна виділити понад чотири десятки загальнолюдських цінностей, які проявились у феномені української культури і які сформували такі постаті, як Г. Сковорода, Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка.

Серед цих загальнолюдських цінностей зупинимось на таких, які найяскравіше проявились в українській культурі: соборність (концентрація в цілісній душі людини особистого, колективного і космічного начал духовності і похідного від них комплексу мимовільних переживань і ціннісних орієнтувань); вічність (животворяща космічна сила, присутність якої людина відчуває у всіх духовно значних для неї подіях, особливо у творчій діяльності, своєму родоводі, малій і великій Батьківщині, в самому факті існування народу, людства, Землі і Космосу); колективне світовідчуття (яке виявляється у рефлексивному відтворенні вселюдського і національного аксіологічного (ціннісного) досвіду шляхом взаємодії між окремими людьми і народами); особисте світовідчуття (індивідуалізоване відтворення соборності); моральні, естетичні, інтелектуальні переживання; орієнтація на духовний ідеал; пошук сенсу буття (здатність особистості знаходитись у значеннєвій ситуації, бачити значення у всіх явищах, з якими стикається її існування) та інші.

У такому аспекті, тобто у сукупності духовних і матеріальних надбань української культури в контексті культури людства і формувався навчальний курс української культури у НТУУ «КПІ», який став невід'ємною частиною гуманітарних українознавчих курсів.

Але зауважимо, саме «мова і життя нерозлучні поняття і вивчення мови завжди є її відродження» (як писав Гумбольдт). На жаль, українська мова довгий час була пасербицею на рідній землі. І тривале витіснення української мови із суспільного, наукового, культурного обігу збіднило різнофахове її вживання і використання. Звідси постали

проблеми української наукової, політичної, науково-технічної термінології. Сьогодні процес термінотворення – це один із аспектів впровадження української мови в навчальний процес технічних вузів. Виробивши потрібні термінологічні системи українською мовою, ми тим самим утвердимо національний науковий інтелект, що втілюється і впроваджується науковою мовою та термінологічними системами.

Загальновідомо, що ставлення людини до мови свідчить про її культурний рівень, про її ставлення до батьківщини, про прагнення до самовдосконалення та самоосвіти. Саме культура мовлення визначає загальну освіченість людини, і чим більше людей має високий рівень володіння рідним мовленням, тим вищий загальний рівень свідомості людей. Відомо, що лише рідною мовою, зазначають мовознавці, досягається нерозривна єдність понятійного й емоційного начал, виробляється чітка соціальна і психологічна константа – передумова інтелігентного мовлення нації. Саме цю мету – формування інтелігентного мовлення мають втілити в життя викладачі культури української мови, української фахової мови у технічних вузах, де українська мова не вживається у спілкуванні, але сьогодні вже звучить на лекціях. В навчальних планах університету запроваджені такі предмети як «Культура мови та ділове мовлення», «Українська мова за професійним спрямуванням», «Засади усного професійного мовлення (риторика)», «Культура наукового технічного мовлення фахівця». Це вищий етап вивчення мови, який допомагає відшліфувати набуті в школі знання і створює необхідні умови для поширення української мови у вузі.

Засвоєння культури українського мовлення досягається удосконаленням усних мовленнєвих навичок, збагачення мови українською науково-технічною термінологією, насиченням фразеологічними висловами, освоєння усного та писемного ділового мовлення.

Оскільки культура українського мовлення передбачає і етикет спілкування, на практичних заняттях відпрацьовуються форми комунікації, взаєморозуміння, взаємоповаги. Освоєння цих мовленнєвих навичок допоможе вести й брати участь у дискусіях, культурно обстоювати свою думку, захищати свої позиції. Вивчення основ красномовства і ораторського мистецтва, що теж передбачено у названих програмах, навчить майбутнього технічного інтелігента грамотно скласти наукову доповідь, лаконічно сформулювати свою думку, виробити власну манеру мовлення.

Значення такого предмета, особливо у технічних вузах, важко переоцінити, якщо врахувати реальну двомовність українців. А користування російською мовою українцями, для яких українська мова є рідною, супроводиться таким негативним явищем, як інтерференція. Але опанування, досконале володіння рідною мовою сприяє кращому засвоєнню й другої мови, оскільки знання законів однієї мови дозволяє бачити відмінності іншої мови, тобто виробляється чуття мови, що не дозволить користуватись неправильними мовленнєвими формами. Названі вище дисципліни, допоможуть тим, хто володіє мовою пасивно, почати спілкуватись нею, а тим, хто володіє мовою активно, відшліфувати свої знання, позбутися суржика.

Структура занять теж сприятиме кращому опануванню мовленнєвими навичками: студент має якнайбільше розмовляти, він учиться самостійно конструювати діалоги за поданими викладачем зразками, проводити на запропоновані теми дискусії, готувати доповідь на культурологічну тему й виголосити її перед однокурсниками.

Важливою частиною цього курсу є ділове мовлення. Освоєння українського ділового мовлення передбачає вивчення правил оформлення найуживаніших документів. Студенти повинні усвідомити, що основною вимогою до грамотного оформлення документів є ясність і чіткість висловленої думки, точність того матеріалу, який викладається. Окрім цього, у студентів виробляються навички щодо певних стандартних норм документації, бо саме шаблон і стандартизація у побудові та оформленні документів відповідає їх функціям, тематиці та особливостям застосування у певних сферах офіційної діяльності.

Одним з розділів курсів українського мовлення є науково-технічна термінологія. Як відомо, у сфері науки в Україні складалася фактично російська одномовність, і українська мова важко долає перепони на шляху до науки. Тому впровадження українських термінів з

фаху студента якимось чином сприятиме освоєнню україномовної термінології. Тексти практичних занять добираються таким чином, щоб, перекладаючи їх, студенти освоювали фахову термінологію. Але майже повна нерозробленість української науково-технічної термінології, відсутність термінологічного центру, який би координував розвиток української термінології, не лише утруднює роботу викладачів-мовників, а робить майже неможливим перехід на українську мову навчання у політехнічних вузах.

Складовою частиною курсів з українського мовлення є розділ «Стилі української мови», що дає студентам технічних вузів знання мови в багатоманітному вияві її стильових різновидів і жанрів, виробляє вміння дібрати форму, манеру висловлення, мовно-виражальні засоби, що найкраще відповідатимуть темі того чи іншого повідомлення, допоможуть сформувати у слухача ту реакцію. Яку захоче викликати мовець, а все це разом якнайкраще сприятиме активізації українського мовлення.

«Засади усного професійного мовлення (риторика) - самостійний курс, що є інструментом володіння мовою, який складається з таких компонентів: індивідуальне багатство словника, досконале володіння поєднанням слів у речення, розрізнення центральних і стилістично забарвлених варіантів мови, фонетико-інтонаційно виразність.

Для досконалішого володіння мовою, для поповнення лексичного запасу на заняттях з культури мови використовуються спеціально дібрані культурологічні українознавчі тексти. Мета опрацювання цих текстів така: розширення та освоєння культурологічного понятійного апарату, набуття нових знань з історії української та світової культури, літератури, збагачення мови студентів літературно-художньою, мистецькою, науково-публіцистичною лексикою, відшліфування норм вимови, словживання. Написання студентами творчих робіт, рефератів за цією тематикою допомагає відшліфувати та вдосконалити і писемне мовлення. Особливе зацікавлення у студентів викликають заняття, присвячені епістолярній майстерності, де вони можуть використати різні мовні стилі і виявити своє володіння мовою.

Заняття з культури української мови і мовлення повинні заохотити студентів добровільно і охоче не лише вивчати українську мову, а й вживати її у повсякденному житті.

Піднесення рівня національної освіти прямо пов'язане з інтегруванням у світову систему, де процес гуманітаризації – одна з основних тенденцій.

Пильна увага до проблем гуманітаризації технічної освіти у близькому майбутньому дасть, поза сумнівом, позитивний результат, прийде у світ національно свідомо, освічена, мисляча особистість з різнобічними запитамі та інтересами, з високими професійними навичками і потенціалом.

Сьогодні війна повернула українцям себе. Відбулась самоідентифікація українців. Тому важливим є формування національної ідеї, яку має продукувати українська еліта.

Література:

1. Е. Дюркгейм. Соціологія: Навч. посібн, К, 1968 рік. с. 103